

התעסוקה והשכר

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשוק העבודה היתה השנה התאוששות קלה בהשוואה לאשתקד. מספר המועסקים הישראליים עלה כ-3.2 אחוזים, לאחר 1.4 אחוזים ב-1982, ושיעור האבטלה ירד ל-4.5 אחוזים, לעומת 5 אחוזים אשתקד. גם שיעור ההשתתפות בכוח העבודה עלה השנה, לאחר שירד בעקבות מלחמת לבנון, וכוח העבודה גדל כ-2.6 אחוזים, לאחר 1.4 אחוזים אשתקד. למרות ההתאוששות בשוק העבודה, נמשך במשק הרפיון, השורר בו מאז 1980.

בהתפתחות שוק העבודה במשך שנת 1983, היו שתי מגמות מנוגדות: בשלושת הרביעים הראשונים גברה התעסוקה, ובסוף תקופה זו הגיע שיעור האבטלה ל-4 אחוזים. בעקבות התפנית שחלה במדיניות הכלכלית לקראת הרביע האחרון של השנה הסתמנה בתעסוקה החלשה, ושיעור האבטלה שב ועלה ל-5 אחוזים.

בניגוד לגידול המהיר במספר המועסקים המקומיים (3.5 אחוזים, לאחר 1.6 אחוזים ב-1982), ירד מספר שעות העבודה למועסק כ-0.8 אחוזים, וזאת בהמשך לירידה התלולה (1.4 אחוזים) של אשתקד. כך גדלה תשומת העבודה השנה כ-2.6 אחוזים, לאחר 2.6 אחוזים ב-1981 ו-0.3 אחוזים ב-1982.

ההתפתחויות האמורות בשוק העבודה מצביעות בבירור על התאוששות בשלושת הרביעים הראשונים של השנה, אולם תהליך ההתאוששות נשא אופי מיוחד. המעורר ספקות באשר לעוצמתה: התרחבות התעסוקה היתה מלווה הפעם בצמצום נמשך של מספר שעות העבודה למועסק — תופעה שאינה מתיישבת עם התהליך המאפיין התאוששות בפעילות הכלכלית; בדרך כלל גדלה תחילה תשומת העבודה של העובדים, ורק בשלב מאוחר יותר גדל מספרם. יתר על כן, השנה היה צפוי, כי מספר שעות העבודה למועסק יגדל גם ללא התאוששות בפעילות הכלכלית: אשתקד ירד מספר השעות למועסק במדה ניכרת, בגלל נטל שירות המילואים במלחמת לבנון, וצמצום הנטל היה אמור לשוב ולהגדיל את מספרן. השילוב של גידול ניכר בתעסוקה וירידה במספר שעות העבודה למועסק משתקף בהרכב המיוחד שאפיין השנה את הגידול במספר המועסקים (לוח ד'-1): מעל ל-4 חמישיות מתוספת המועסקים היו ישראלים בעבודה חלקית ועובדי שטחים; מכאן נראה, שלהתרחבות התעסוקה היה השנה אופי ארעי — ומשתקף בה שינוי בשוליים של מבנה כוח העבודה — השלמתו בעובדים חלקית ובעובדים מיוש"ע.

הסבר אפשרי לתופעות אלו מצוי בהמשך גיוס המילואים ובתנודות החדות שאפיינו השנה את הפעילות הכלכלית. מאז מלחמת לבנון עלה מאוד שיעור הנעדרים זמנית מעבודתם (לרוב ללא התרעה מספקת), ולכן השתכשו תכניות ייצור של מפעלים. ציפיות להסרת הנטל המוגבר של השירות במילואים בראשית השנה לא התממשו. תופעה נוספת היתה התנודתיות בפעילות

¹ בסקטור העסקי גדל השנה מספר המועסקים המקומיים כ-4.3 אחוזים, ומספר שעות העבודה למועסק ירד כ-1.1 אחוזים; תשומת העבודה גדלה אפוא כ-3.2 אחוזים.

לוח ד'-א'
התפתחות האוכלוסייה, התעסוקה והשכר למשרת שכיר, 1976 עד 1983
 (אחוזים)

1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	
(העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת)								
2.0	1.8	1.8	2.5	2.6	2.0	2.1	3.2	האוכלוסייה בגיל העבודה
2.6	1.3	2.3	3.2	1.6	4.2	3.2	1.9	כוח העבודה האזרחי
3.2	1.4	2.0	1.1	2.3	4.6	2.8	1.3	מועסקים ישראלים
								סך כל שעות העבודה
2.3	0.0	2.6	— 1.1	4.0	4.6	0.7	0.8	של ישראלים
8.3	4.4	0.9	— 3.0	8.7	8.2	— 2.9	— 2.2	מועסקים מהשטחים
3.5	1.6	2.0	0.8	2.6	4.8	2.5	1.1	מועסקים מקומיים
								סך כל שעות העבודה
2.6	0.3	2.6	— 1.3	4.4	5.1	0.6	0.7	של מקומיים
6.0	— 0.4	10.4	— 3.2	9.5	1.5	10.6	1.4	שכר ריאלי למשרת שכיר ¹

(1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות מעבידים לביטוח הלאומי. מנוכים במדד המחירים לצרכן. (ניכוי חודשי).
 המקור: ירחונים סטטיסטיים, סקרי כוח אדם, סקרי משפחות ביהודה, שומרון וחבל עזה, של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד'-ב'
התפתחות הוצאות העבודה בסקטור העסקי, 1976 עד 1983
 (אחוזים)

1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	
(העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת)								
4.9	2.4	11.8	— 1.0	3.4	5.0	8.0	8.7	(א) לעובד (כוח קנייה) ¹
6.6	5.5	2.6	— 2.6	5.1	5.2	2.3	11.4	(ב) למעסיק (במונחי תוצר) ²
7.8	6.1	2.0	— 7.3	4.1	5.5	2.7	11.5	(ג) עלות ריאלית של השכר ³ למעסיק
								(ד) מחיר יחסי של תוצר
— 1.6	— 3.5	9.0	1.6	— 1.6	— 0.2	5.6	— 2.5	עסקי $\frac{1+(א)}{1+(ב)} = \frac{Py}{Pc}$
— 1.1	— 0.6	0.6	4.9	0.9	— 0.3	— 0.4	— 0.1	(ה) פריזן עבודה $\frac{1+(ב)}{1+(ג)}$

(1) הוצאות לשעת עבודה של שכירים (כולל תשלומים נלווים). מנוכה במדד המחירים לצרכן.
 (2) הוצאות לשעת עבודה של שכירים. מנוכה במחירי גורמי ייצור של התוצר העסקי הנקי.
 (3) כמו ב, בניכוי שינויים בפריזן העבודה.
 המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אומדן התוצר מצד השימושים.

לוח ד' - ג'
גידול שנתי במספר מועסקים מקומיים "פעילים" לפי חלקיות העבודה ולפי מין,
1979 עד 1983
(אלפים)

1983	1982	1981	1980	1979	
41.1	18.2	25.6	13.9	27.0	1. מועסקים ישראלים
- 6.6	20.2	- 1.5	7.0	- 6.7	2. נעדרים זמנים מעבודתם
6.6	3.3	0.7	- 2.3	6.2	3. עובדי שטחים
54.3	1.3	27.8	4.6	40.2	4. סך כל המועסקים המקומיים ה"פעילים" (1)+(2)+(3)
(35.9)	(- 7.5)	(18.7)	(- 5.3)	(21.7)	(גברים)
					5. מזה:
9.9	- 0.6	29.8	- 16.6	22.4	א מועסקים ישראלים בעבודה מלאה
(10.9)	(- 9.2)	(19.9)	(- 12.9)	(17.2)	(גברים)
44.4	1.9	- 2.0	21.2	17.8	ב מועסקים בעבודה חלקית + עובדי השטחים
(25.0)	(1.7)	(- 1.2)	(7.6)	(4.5)	(גברים)

המקור: סקרי כוח אדם וסקרי משפחות ביהודה, שומרון וחבל עזה, של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הכלכלית: ברביע השני, כשגבר הביקוש לתוצר, חלה התאוששות ברורה בשוק העבודה, ואילו לקראת הרביע האחרון חלה תפנית, והפעילות הכלכלית שבה והצטמצמה. מכאן מועלית ההשערה, כי תנאים אלו אילצו את המעסיקים להתאים את כוח העבודה בדרך של ארגון ארעי וגמיש יותר, ולו על חשבון איכות כוח העבודה ופרייוו. התפתחות זו שיפרה את מצב התעסוקה במשק, אך תרומתה של תוספת תשומת עבודה לתוצר היתה, כנראה, קטנה יחסית. השכר הריאלי למשרת שכיר עלה השנה, בממוצע שנתי, ב־6.0 אחוזים, לאחר ירידה קלה אשתקד. גם כאן משקף השינוי בממוצע השנתי שתי מגמות סותרות: בשלושת הרביעים הראשונים היה השכר גבוה ב־9.8 אחוזים מעל לרמה הממוצעת של 1982; בעקבות התפנית שהתחוללה במדיניות הכלכלית בסוף הרביע השלישי נשחק השכר על ידי האינפלציה המואצת, וברביע האחרון של השנה ירד ערכו ב־14 אחוזים יחסית לתקופה הראשונה, אך בראשית 1984 עלה השכר ב־5 אחוזים ושב לרמה הממוצעת של 1982.² בסקטור העסקי עלה השכר לשעת עבודה לעובד (במונחי כוח קנייה של סל התצרוכת) ב־4.9 אחוזים, ולמעביד (במונחי תוצר עסקי, במחירי גורמי ייצור) ב־6.6 אחוזים. לנוכח ירידה של כאחוז בפרייוו העבודה³ גדלה עלות השכר הריאלית למעסיקים מאוד, ב־7.8 אחוזים, וזאת לאחר עלייה של 6 אחוזים אשתקד. גם

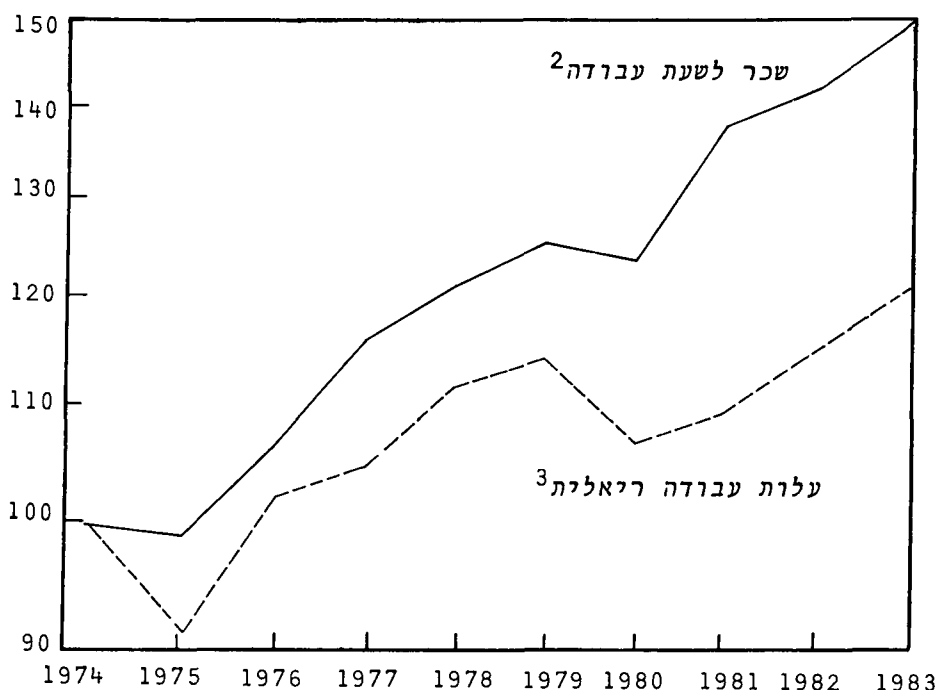
² מן הראוי להזכיר כאן, כי השכר ב־1982 היה גבוה בכ־11 אחוזים, בממוצע, מן הרמה הממוצעת של השנים 1978 ו־1979.

³ אומדני התוצר העסקי ופרייוו העבודה בפרק זה מתבססים על החשבונות הלאומיים של הל"ס. לפי אומדן זה, הנערך מצד השימושים, גדל השנה התוצר העסקי בכ־2 אחוזים. מדידה אלטרנטיבית מצד הענפים מראה השנה, כי התוצר העסקי גדל ב־4 אחוזים. ההפרש בין שני האומדנים נובע מטעויות והשמטות בכל אחד מהם. (ראה גם פרק ב', "התוצר והביקושים" ופרק ו', "ענפי המשק").

דיאגרמה ד'1

שכר לשעת עבודה ועלות ריאלית ליחידת תוצר בסקטור העסקי, 1974 עד 1983¹

(מדדים: 1974 = 100)

(1) ראה לוח ד'10ב'.

(2) הוצאות לשעת עבודה בסקטור העסקי, בניכוי מרד המחירים לצרכן.

(3) התמורה לעבודה יחסית לתוצר המקומי הנקי במחירי גורמי ייצור בסקטור העסקי, במחירים שוטפים. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כאן מוערך, כי הגידול השנתי בעלות העבודה שיקף גידול מהיר עוד יותר בשלושת הרכיבים הראשוניים וירידה ברביע האחרון של השנה.

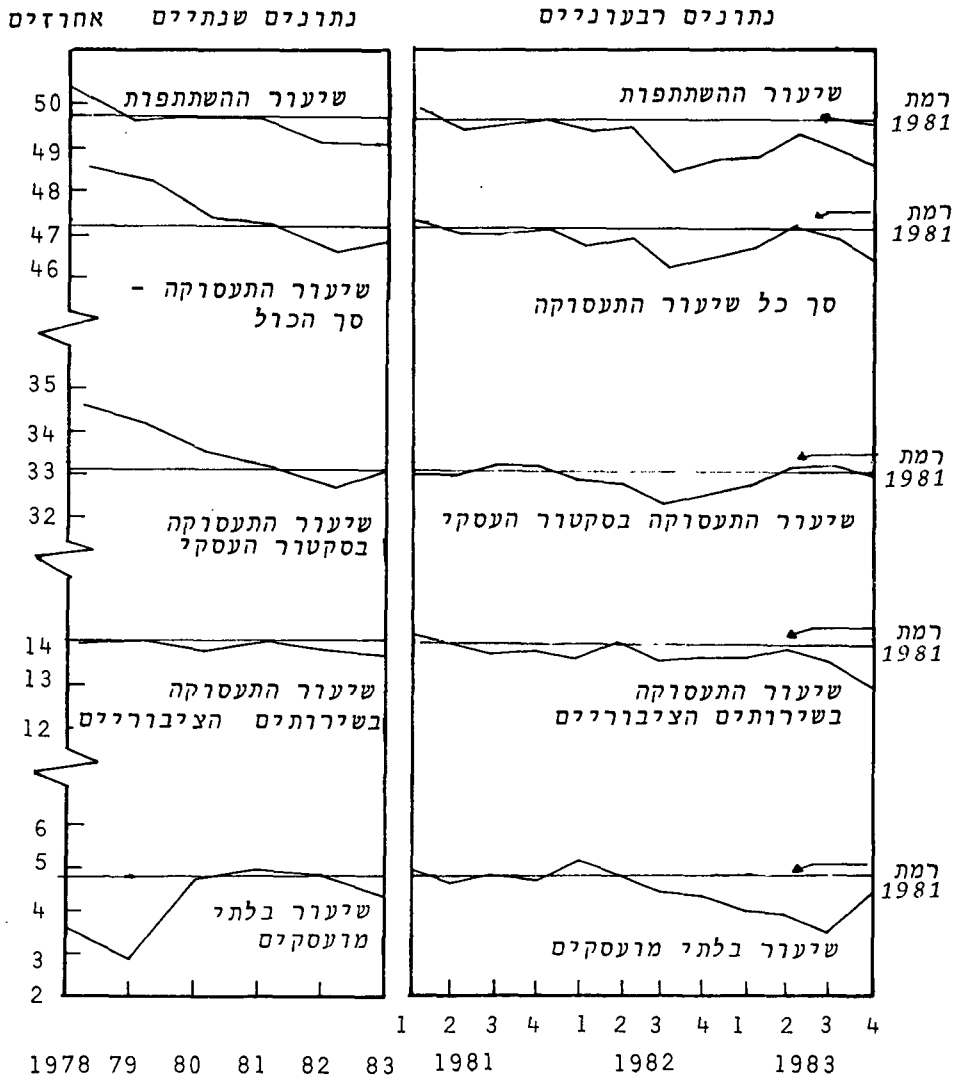
עלות העבודה הריאלית למעסיקים מוגדרת כמשקלן של הוצאות העבודה בערך התוצר למעסיקים (בתוצר העסקי במחירי גורמי ייצור). גידול בעלות העבודה משמעו צמצום התמורה למעסיקים וירידה ברווחיות הייצור, ומכאן השפעתו של משתנה זה על מגמות הצמיחה והתעסוקה במשק ועל כושר התחרות בסחר החוץ⁴. גידול מתמשך בעלות העבודה למעסיקים וירידה ברווחיות הייצור אפיינו את התפתחותם של מספר משקים מערביים מאז משבר האנרגיה בשנות השבעים, ותרמו לבלימת הצמיחה ולגידול האבטלה. על רקע זה סביר להניח, כי הגידול הניכר בעלות העבודה בישראל, במחצית השנייה של שנות השבעים (ראה דיאגרמה ד'1), היה בין הגורמים, שתורמו להאטת הצמיחה בתוצר בראשית שנות השמונים⁵.

⁴ שינוי בעלות העבודה הריאלית משקף שינוי בהיצע של התוצר העסקי, המשפיע על רמת הפעילות הכלכלית; על רמת פעילות זו משפיעים גם גורמים חשובים אחרים, הנובעים מן הביקוש לתוצר העסקי.

⁵ את ההשפעה המתונה, יחסית, על האבטלה בישראל ניתן לייחס למשקל הגדול של התעסוקה בסקטור הציבורי, שאינה מושפעת ישירות מרווחיות הייצור.

דיאגרמה ד' 2

שיעורי השתתפות ותעסוקה, מנכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה, גיל ומין, ושיעור הבלתי מועסקים, 1978 עד 1983

הערה: הנתונים הרבעוניים מנכים עונתיות.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם ועיבודי בנק ישראל.

לעובד, ובדרך זו הביאה בסוף השנה מדיניות הפוכה בתחומי שער החליפין והסובסידיות לירידת השכר הריאלי. נראה בעליל, כי השינויים הרבים והתכופים במדיניות הממשלה הגבירו בשנים האחרונות את ניתוק הקשר בין השכר לפריון העבודה, ולא תרמו לשיפור רווחיות הייצור וכושר התחרות של המשק.

את התפתחות השכר הריאלי בטווח הארוך קובעים כוחות שוק — המשקפים גם השפעות של מדיניות הממשלה ושל לחצים חברתיים — ואילו התנודות האופייניות של השכר בטווח הקצר מושפעות מגורמים מוסדיים, כגון עתוי הסכמי השכר והסדרי התשלום של תוספות היוקר. התנודות המחזוריות ברמות השנתיות של השכר הריאלי למשרת שכיר נובעות, בשנים האחרונות, בעיקר מן השינויים שחלו, כאמור, מדי שנה בשנה במדיניות הממשלה, ואילו בשירותים הציבוריים הושפעו תנודות אלו גם מן המחזוריות הדרושנית של הסכמי השכר. מאז השנים 1978–1979 עלה השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר ב־17.6 אחוזים — בכ־20 אחוזים בסקטור העסקי ובכ־13 אחוזים בשירותים הציבוריים.⁹

ההתפתחויות בשוק העבודה בטווח הקצר משקפות השפעות מחזוריות של גורמי ביקוש ושל גורמי היצע. קשרי הגומלין שבין גורמים אלה מתבטאים בהתפתחותם של שיעורי ההשתתפות, של שיעורי התעסוקה¹⁰ ושל שיעורי האבטלה. ההצגה ההשוואתית של אינדיקטורים אלה בדיאגרמה ד־2 מְבַלִּיטָה את אופיים של התהליכים, שהתנהלו במשך הזמן בשוק העבודה. כדי לבודד את ההשפעות המחזוריות, ניכנו משיעורי ההשתתפות והתעסוקה המוצגים את ההשפעות הנובעות משינויים בהרכב האוכלוסייה לפי תכונות אישיות¹¹. גם אינדיקטורים אלה מדגישים, כי ההתאוששות שחלה השנה בשוק העבודה היתה מתונה: הגידול בשיעור התעסוקה היה קטן, יחסית לירידה הניכרת שחלה מאז סוף שנות השבעים. הגידול בשיעור ההשתתפות נבע השנה מעליית משקלן של קבוצות בעלות נטייה גבוהה להשתתפות¹² בכלל האוכלוסייה. בשיעורי ההשתתפות הסגוליים של הקבוצות עצמן, (המעידים על הנטייה להשתתף בכוח העבודה) לא ניכר גידול. הנתונים הרבעוניים מראים, כי ההתאוששות בתעסוקה חלה בעיקר ברכיעים השני והשלישי של השנה. הגידול בשיעור התעסוקה בסקטור העסקי בלט יותר, במקביל לירידה היחסית בשירותים הציבוריים: ירידה זו התחזקה במיוחד לקראת סוף השנה, בעוד שהירידה בתעסוקה בסקטור העסקי היתה קלה בלבד.

⁹ רמת השכר הממוצעת של 1983 יחסית לרמה הממוצעת של שתי השנים — 1978 ו־1979. שיעורי התעסוקה מוגדרים כמספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל העבודה (של סך המועסקים, ולחלופין — של מועסקים בסקטורים שונים), ראה דיאגרמה ד־2.

¹¹ את ההשתתפות בכוח העבודה קובעות בעיקר התכונות האישיות — מין, השכלה וגיל — ואילו התפתחויות מחזוריות במשק משפיעות על שיעורי ההשתתפות הסגוליים של בעלי התכונות השונות. כדי לאמור השפעות אלו, יש לנכות תחילה את השינויים הנגרמים בשיעורי ההשתתפות בהשפעת שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי התכונות הנזכרות. עשינו זאת בשיטת התיקון: אומדים את שיעור ההשתתפות שהיה מתקבל, אלמלא נשתנו שיעורי ההשתתפות הסגוליים של קבוצות התכונות השונות משנה לשנה — דהיינו בהנחה, שבשנים אלו לא נשתנתה אלא התפלגות האוכלוסייה לפי התכונות הללו בלבד. הצגה פורמלית של שיטות הניכוי ראה בדו"ח בנק ישראל לשנת 1980, עמ' 67.

להלן שיעורי ההשתתפות מנוכים אלה, בצד שיעורי ההשתתפות הגולמיים (אחוזים; בסיס הניכוי — 1981):

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה	1979	1980	1981	1982	1983
גולמי	49.2	49.5	49.8	49.6	49.9
מנוכה	49.7	49.8	49.8	49.2	49.2

¹² הגידול בשיעור ההשתתפות נבע השנה מגידול במשקלם באוכלוסייה של נשים משכילות ושל גברים בגילים שבהם שיעור ההשתתפות גבוה.

לוח ד'-2
התפתחות מבנה התעסוקה, 1970 עד 1983 (מועסקים ישראליים)
(אחוזים)

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים											
1983	— 1975 1982	— 1973 1975	— 1970 1973	1983	1982	1980	1979	1977	1975	1970	
1.3	3.6	5.9	4.9	29.3	29.8	29.3	29.2	27.8	26.9	23.9	שירותים ציבוריים
4.0	1.8	— 1.1	3.9	70.7	70.2	70.7	70.8	72.2	73.1	76.1	הסקטור העסקי
3.2	2.3	0.7	4.2	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
8.7	6.9	5.7	10.1	9.4	9.0	8.2	7.8	7.2	6.9	5.2	שירותים פיננסיים
0.9	1.2	— 1.6	3.4	61.3	61.2	62.5	63.0	65.0	66.2	70.9	ושירותים עסקיים
2.9	1.0	— 0.2	5.0	22.7	22.7	23.5	24.0	23.9	24.4	24.2	יתר הסקטור העסקי
											תעשייה

המקור: סקרי כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד'-3
מספר שעות עבודה לשבוע של מועסקים ישראליים, כולל נעדרים זמנית מעבודתם, 1978 עד 1983
(ממוצעים שנתיים)

1983	1982	1981	1980	1979	1978	
35.9	36.2	36.7	36.5	37.3	36.7	סך הכול
37.5	37.9	38.5	38.1	38.9	38.2	הסקטור העסקי
40.0	40.2	41.1	40.6	41.4	40.2	מזה: גברים
31.4	32.1	31.8	31.7	32.8	32.2	נשים

המקור: סקרי כוח אדם.

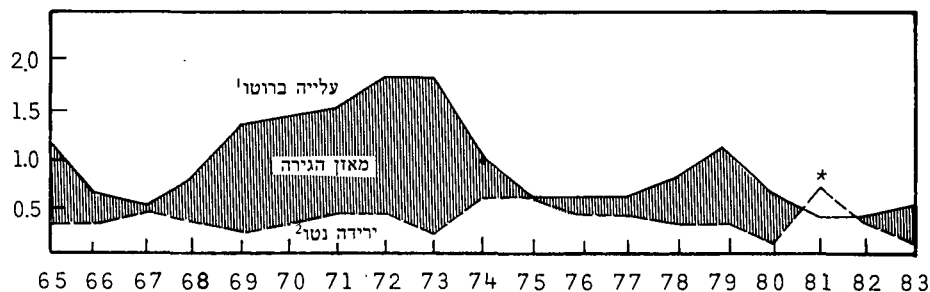
השנה גדל מספר המועסקים בסקטור העסקי כ-4.3 אחוזים, לעומת גידול בן 1.3 אחוזים בשירותים הציבוריים, וכתוצאה מכך גדל משקל הסקטור העסקי בתעסוקה כמשק על חשבון השירותים הציבוריים. המגמה החיובית בהתפתחות מבנה התעסוקה נמשכת זו השנה השנייה — אך יש לזכור, כי משקל השירותים הציבוריים בתעסוקה עדיין גבוה מאוד: כ-29 אחוזים, לעומת כ-25 אחוזים במחצית הראשונה של שנות ה-70.

2. האוכלוסייה

האוכלוסייה הקבועה גדלה השנה כ-2.1 אחוזים, לאחר 1.4 ו-1.9 אחוזים ב-1981 וב-1982, בהתאמה. מגמת גידול זו בשלוש השנים האחרונות משקפת בעיקר את השינויים שחלו במאזן ההגירה; זה השתר, עקב צמצום בירידה וגידול זעיר בעלייה (לוח ד'-6 ודיאגרמה ד'-3). על אף שיעור הגידול המהיר יותר של האוכלוסייה בהשוואה לאשתקד, הוא היה נמוך מן השיעור הממוצע במחצית השנייה של שנות השבעים. עובדה זו משקפת בעיקר את הצמצום שחל בהיקף העלייה מראשית שנות השמונים: בשלוש השנים האחרונות כמעט נחסמה יציאתם של יהודי ברית-המועצות — המקור העיקרי של העלייה בשנות השבעים; מספר העולים מארצות המערב אמנם גדל בשנים האחרונות, אך מקור זה לא היה בו כדי לקזז את הירידה התלולה בעלייה ממזרח אירופה. מספר העולים¹³ היה השנה כ-19 אלף, לאחר 14.5 ו-16 אלפים ב-1981 וב-1982 בהתאמה, וזאת לעומת כ-28 אלפים, בממוצע שנתי, במחצית השנייה של שנות השבעים. ממדי הירידה הצטמצמו מאוד בשנים האחרונות — 5.5 אלפים השנה, לעומת כ-11 אלף ב-1982 וכ-26 אלף ב-1981. מן הראוי להדגיש, כי אומדני ירידה אינם ישירים, ולכן יש לנהוג בהם בזהירות. עוד יש לזכור, שאומדני הירידה מתקבלים בפיגור, ונסכים למעשה על השנה הקודמת

דיאגרמה ד'-3
התפתחות ההגירה בשנים 1965 עד 1983
(אחוזים מהאוכלוסייה הקבועה)

אחוזים

- (1) העלייה ברוטו = עולים ועוד תיירים משתקעים ועוד אורחים עולים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.
(2) הירידה נטו = תושבים ששהו בחוץ לארץ 12 חודשים ויותר ולא חזרו. פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ומעלה) ועוד עולים בכוח שיצאו לחוץ לארץ ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנתון סטטיסטי לישראל.
(*) מאזן הגירה שלילי.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹³ עלייה ברוטו, הגדרתה מפורטת בהערה 2 ללוח ד'-6.

להם¹⁴. התפתחות הירידה תלויה מאוד בתנאי התעסוקה בארץ ובחוץ לארץ: כך מוסבר גל הירידה שנרשם ב־1981 וחל למעשה ב־1980 — בהחמרה הרבה של מצב התעסוקה ב־1980. הצמצום המהיר של הירידה ב־1982 מוסבר בהתאוששות שחלה ב־1981, ואילו הצמצום הנוסף השנה נבע בעיקר מן השפל ששרר בתעסוקה בארצות הברית ובמדינות מערב אירופה, והגיע לשיאו ב־1982. ההתפתחות הרב־שנתית של העלייה מבהירה, כי גם משתנה זה תלוי במצב הכלכלי בארץ (דיאגרמה ד'־3): היקף העלייה הצטמצם בעת המיתון של שנות השישים והתרחב עם התחדשות הצמיחה המהירה בסוף אותו העשור. ההאטה בצמיחה אחרי 1973 השתקפה, בצד גורמים נוספים, בצמצום חריף של העלייה, כאשר שיעור הולך וגדל של מהגרים יהודים מברית המועצות "נשר" לארצות המערב, ואולם צמצום העלייה בראשית שנות השמונים משקף, כאמור, בעיקר את בלימת ההגירה מברית המועצות.

מן הראוי לזכור, כי לאורך זמן קיימת גם השפעה בכיוון ההפוך: היקף העלייה משפיע על הביקוש לדיור ועל הצריכה, ובדרך זו — על רמת הפעילות הכלכלית בארץ. משום כך ניתן להניח, כי ההיקף המצומצם של העלייה בשנים האחרונות יפעל למיתון הפעילות הכלכלית בשנים הקרובות, ובייחוד בענף הבנייה. השנה נמשכה המגמה הרב־שנתית של צמצום הריבוי הטבעי בקרב האוכלוסייה היהודית: שיעור של 29.2 לאלף השנה, לעומת 31.4 אשתקד — ומעל ל־35 במחצית השנייה של שנות השבעים. במקביל נבלמה מגמת הצמצום בקרב האוכלוסייה היהודית: שיעור של 14.7 לאלף השנה, אחרי 14.5 ו־14.3 ב־1981 ו־1982, בהתאמה.

3. כוח העבודה האזרחי

כוח העבודה האזרחי גדל השנה ב־2.6 אחוזים — לאחר 1.3 אחוזים בלבד ב־1982. גידולו משקף את העלייה בשיעור ההשתתפות שחלה, בממוצע, כתוצאה משינויים בהרכב האוכלוסייה ולא מגידול בשעורי ההשתתפות הסגוליים. (דיאגרמה ד'־2 ולוח ד'־4). הגידול בכוח העבודה האזרחי במשך השנה לא היה אחיד, ושיקף את התנודות בפעילות הכלכלית: בראשית השנה היה גידול אטי; הוא הואץ מאוד ברביע השני, אך נכלם לאחר מכן. תרומותיהם של כל אחד משני המינים לגידולו של כוח העבודה דומות השנה, כמו בשנים 1980 עד 1982, וזאת על אף השוני הקיים ביניהם בשיעורי ההשתתפות הסגוליים. תופעה זו נובעת מכך, שבמגמה רב־שנתית שיעור ההשתתפות של הנשים גדל, ואילו זה של הגברים יורד באטיות.

השנה גדל מספרם של המועסקים מיוש"ע ב־6.6 אלפים, לאחר גידול של 3.3 אלפים אשתקד ויציבות יחסית בשנים קודמות. מגמה זו מושפעת מן הקיפאון שפקד בשנים האחרונות את משקי יוש"ע, וגם מצמצום בביקוש לעובדים מאזורים אלו מצד מדינות ערב השכנות. התפתחויות אלו הביאו להגברת ההיצע של עובדים מיוש"ע בישראל, והדבר מתבטא בירידת שכרם היחסי השנה¹⁵, וכן בירידה שחלה בשכר הריאלי בענף הבנייה, יחד עם גידול במספר העובדים מיוש"ע המועסקים בענף זה (לוח ד'־8 ו־ד'־10).

¹⁴ הם נגזרים ממספר היוצאים את הארץ, שלא שבו אחרי 12 חודשים או יותר. מכאן, שאומדני הירידה של 1983 נסכים על יורדים פוטנציאליים מ־1982, שאי־שובם נרשם ב־1983. האומדנים נסכים על הירידה נטו — כמוגדר בהערה 3 ללוח ד'־6.

¹⁵ שכרם הריאלי של עובדים מיוש"ע ליום עבודה לא עלה השנה בממוצע, בעוד שהשכר הממוצע בסקטור העסקי עלה בכ־4 אחוזים.

לוח ד' 4

תוספות של שייכים לכוח העבודה וקליטתם לפי סקטורים, 1970 עד 1983
(העלייה או הירידה (-) בממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

1983	1982	1981	1980	1977 - 1979	1973 - 1976	1970 - 1973
כל האוכלוסייה - ישראלים						
1. הגידול בשייכים לכוח העבודה						
35.9	18.1	30.2	40.2	36.0	15.1	38.8
27.9	23.5	23.6	31.8	26.4	26.4	34.5
9.2	9.7	6.8	6.5	9.8	3.6	7.2
-0.8	-15.1	0.0	1.9	-0.2	-14.9	-2.9
סך הכול						
הנובע מגידול האוכלוסייה ¹						
הנובע משינוי בהרכב הגילים						
ובמספר שנות הלימוד ²						
הנובע משינוי בשיעורי						
השתתפות סגוליים						
סך הכול						
18.5	8.8	16.2	17.6	13.9	4.0	20.3
17.4	14.2	15.3	19.8	17.0	17.4	23.4
2.0	3.1	0.9	0.2	1.8	-1.9	0.0
-0.9	-8.5	0.0	-2.4	-4.8	-11.5	-3.1
סך הכול						
17.4	9.3	14.5	22.6	22.1	11.1	18.5
10.1	9.3	8.6	12.0	9.5	9.0	11.1
7.2	6.6	5.9	6.3	8.0	5.5	7.2
0.1	-6.6	0.0	4.3	4.7	-3.4	0.2
2. סך הגידול במועסקים מהשטחים המוחזקים בישראל						
6.6	3.3	0.7	-2.2	3.1	-0.1	14.8
3. הקליטה לפי סקטורים						
סך הכול						
42.5	21.4	30.9	38.0	39.1	15.0	53.6
44.6	15.1	14.7	5.8	24.3	-1.7	44.9
3.1	6.3	11.7	5.4	16.8	12.5	11.7
-5.2	0.0	4.7	26.8	-1.9	4.2	-2.9
בסקטור העסקי ³						
בשירותים הציבוריים - שכירים						
מובטלים ישראלים						
סך הכול						
25.1	12.1	16.9	15.4	17.0	3.9	35.1
31.8	9.3	9.3	1.1	14.2	-1.3	34.1
-4.0	1.9	5.5	-0.8	4.3	3.3	2.9
-2.7	0.9	2.1	15.1	-1.5	1.9	-1.9
בסקטור העסקי						
בשירותים הציבוריים - שכירים						
מובטלים ישראלים						
סך הכול						
17.4	9.3	14.5	22.6	22.1	11.1	18.5
12.8	6.0	5.8	4.7	10.0	-0.4	10.8
7.1	4.4	6.2	6.2	12.5	9.2	8.8
-2.5	-1.1	2.5	11.7	-0.4	2.3	-1.0

(1) בהנחה של שיעורי השתתפות ממוצעים כמו בשנה הקודמת.

(2) בהנחה של שיעורי השתתפות סגוליים כמו בשנה הקודמת.

(3) לרבות עצמאיים בשירותים הציבוריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים המוחזקים.

לוח ד' 5
כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1970 עד 1983

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						ממוצע שנתי					
				ממוצע שנתי 1976 לעומת	ממוצע שנתי 1970 לעומת						
1983	1982	1981	1980	1979	1973	1983	1982	1981	1980	1979	
(אחוזים)						(אלפים)					
1.9	2.0	1.8	2.4	2.5	3.3	4,103.3	4,026.8	3,948.1	3,877.7	3,786.4	האוכלוסייה הממוצעת
2.0	1.8	1.8	2.5	2.3	3.4	2,813.4	2,757.1	2,708.7	2,660.8	2,595.5	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
2.6	1.3	2.3	3.2	1.3	3.7	1,402.6	1,366.7	1,348.5	1,318.1	1,277.4	2. השייכים לכוח העבודה
						49.9	49.6	49.8	49.5	49.2	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
3.2	1.4	2.0	1.1	1.0	4.4	1,339.4	1,298.3	1,280.1	1,254.5	1,240.6	4. סך המועסקים
						63.2	68.4	68.4	63.6	36.8	5. בלתי מועסקים
						4.5	5.0	5.1	4.8	2.9	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
גברים											
2.0	1.7	1.8	2.4	2.2	3.8	1,386.4	1,359.4	1,336.6	1,312.6	1,281.7	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
2.1	1.0	1.9	2.1	0.5	2.8	880.0	861.5	852.7	836.6	819.0	2. השייכים לכוח העבודה
						63.5	63.4	63.8	63.7	63.9	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
2.6	1.0	1.7	0.3	0.3	3.2	844.9	823.7	815.5	801.9	799.4	4. סך המועסקים
						35.1	37.8	36.9	34.7	19.6	5. בלתי מועסקים
						4.0	4.4	4.3	4.1	2.4	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
נשים											
2.1	1.8	1.8	2.6	2.4	3.6	1,426.7	1,397.4	1,372.1	1,347.9	1,313.9	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
3.4	1.9	3.0	4.9	3.0	5.8	522.3	504.9	495.6	481.2	458.6	2. השייכות לכוח העבודה
						36.6	36.1	36.1	35.7	34.9	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
4.2	2.2	2.6	2.4	2.4	6.5	494.4	474.5	464.1	452.2	441.4	4. סך המועסקות
						27.9	30.4	31.5	29.0	17.2	5. בלתי מועסקות
						5.3	6.0	6.4	6.0	3.8	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
8.3	4.2	0.9	— 3.0	0.0		85.7	79.1	75.8	75.1	77.4	מועסקים מהשטחים בישראל

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים.

לוח ד' 6
המקורות לגידול האוכלוסייה הקבועה, 1975 עד 1983

1983 ⁴	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	1975	
4,063.6	3,977.9	3,921.7	3,836.2	3,737.6	3,653.2	3,575.3	3,493.2	3,421.6	1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה (אלפים)
70.7	68.9	67.6	68.0	68.8	67.6	70.5	74.7	71.2	2. סך הריבוי הטבעי (אלפים)
17.2	17.2	17.1	17.5	18.2	18.3	19.5	21.1	20.6	3. שיעור הריבוי הטבעי ¹
14.7	14.3	14.5	14.7	15.0	15.2	16.4	18.0	17.7	4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים ¹
29.2	31.4	30.7	32.2	34.8	34.8	36.2	38.2	37.0	5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא-יהודים ¹
(א ל פ י ם)									
19.1	16.1	14.5	22.2	39.6	28.8	22.8	21.1	21.5	6. העלייה ברוטו ²
5.5	11.3	25.9	4.7	9.7	12.0	15.4	13.7	21.2	7. הירידה נטו ³
13.6	4.8	— 11.4	17.5	29.9	16.8	7.4	7.4	0.3	8. מאזן ההגירה (7) — (6)
84.3	⁵ 85.7	56.2	85.5	98.7	84.4	77.8	82.1	71.6	9. סך כל הגידול (8) + (2)
10. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה									
4,147.9	4,063.6	3,977.9	3,921.7	3,836.2	3,737.6	3,653.2	3,575.3	3,493.1	(1) + (9)
(א ח ו ז י ם)									
2.1	1.9	1.4	2.2	2.6	2.3	2.2	2.4	2.1	11. הגידול השנתי של האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה
83.9	93.5	120.3	79.5	69.9	80.1	90.5	91.0	99.4	12. מזה: תרומת הריבוי הטבעי (אחוזים)
16.1	6.5	— 20.3	20.5	30.3	19.9	9.5	9.0	0.6	13. מזה: תרומת מאזן ההגירה (אחוזים)

(1) לאלף נפש. מהאוכלוסייה הממוצעת הקבועה המתאימה.

(2) עלייה ברוטו = עולים ועוד תיירים משחקים ועוד אזרחים עולים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.

(3) ירידה נטו = תושבים ששהו בחוץ לארץ 12 חודשים ויותר ולא חזרו. פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ומעלה). ועוד עולים בכוח. שייצאו לחוץ לארץ, ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנתון סטטיסטי לישראל 1983, עמ' 121, 125 — 128.

(4) נתונים ארעיים.

(5) כולל 12.0 מרמת הגולן.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד'7
המועסקים ותשומת העבודה בסקטורים העיקריים במשק, 1979 עד 1983

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת									
1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	1979	
(אחרים)									
									א. המועסקים
									(אלפים, ממוצע שנתי)
3.2	1.4	2.0	1.1	1,339.4	1,298.3	1,279.9	1,254.4	1,241.0	1. מועסקים ישראליים
8.3	4.4	0.9	- 3.0	85.7	79.1	75.8	75.1	77.4	2. מועסקים מהשטחים
3.5	1.6	2.0	0.8	1,425.1	1,377.4	1,355.7	1,329.6	1,318.4	3. סך כל המועסקים המקומיים (1)+(2)
1.3	1.6	3.7	1.7	392.6	387.4	381.4	367.9	361.9	4. המועסקים בשירותים הציבוריים ¹
4.3	1.6	1.3	0.5	1,032.5	989.8	974.3	961.7	956.5	5. המועסקים בסקטור העסקי (4) - (3)
									ב. תשומת עבודה של מועסקים
									(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)
2.3	0.0	2.6	- 1.1	48.1	47.0	47.0	45.8	46.3	1. תשומת עבודה של ישראליים
6.8	3.8	2.8	- 4.7	3.5	3.2	3.1	3.0	3.2	2. תשומת עבודה של עובדים מהשטחים
									3. סך כל תשומת העבודה המקומית
2.6	0.3	2.6	- 1.4	51.5	50.2	50.1	48.8	49.5	(1)+(2)
0.6	0.6	3.1	- 0.8	12.5	12.4	12.4	12.0	12.1	4. תשומת העבודה בשירותים הציבוריים
3.2	0.2	2.4	- 1.5	39.0	37.8	37.7	36.8	37.4	5. תשומת עבודה בסקטור העסקי

(1) לא כולל עובדים מן השטחים המוחזקים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל; נתונים מעוגלים.

לוח ד-8

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1979 עד 1983

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת								
1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	1979
(א ח ו ז י ם)				(א ל פ י ם)				
1. המועסקים								
סך הסקטור העסקי								
4.3	1.6	1.3	0.5	1,032.5	989.8	974.3	961.6	956.5
6.2	3.8	2.1	— 2.5	129.2	121.6	117.2	114.8	117.8
3.4	— 0.8	0.5	— 1.9	319.2	308.8	311.4	310.0	315.9
1.2	— 3.8	— 3.5	6.8	84.1	83.1	86.4	89.5	83.8
— 1.4	4.4	— 1.7	1.8	87.0	88.2	84.5	86.0	84.5
6.8	4.5	2.7	1.7	322.3	301.9	289.0	281.4	276.8
7.3	2.8	8.1	6.6	67.8	63.2	61.5	56.9	53.4
				12.7	13.8	13.7	12.8	11.4
				9.6	9.3	10.6	10.2	12.7
2. תשומת עבודה								
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)								
3.2	0.2	2.4	— 1.5	39.0	37.8	37.7	36.8	37.4
5.9	3.0	3.8	— 4.1	5.1	4.9	4.7	4.3	4.7
2.8	— 2.8	2.0	— 4.0	12.2	11.9	12.2	12.0	12.5
0.2	— 6.4	— 1.9	3.1	3.2	3.2	3.4	3.5	3.3
— 0.1	0.7	— 0.9	— 0.7	3.4	3.4	3.4	3.4	3.4
5.0	4.0	4.2	— 0.6	11.8	11.2	10.8	10.5	10.5
4.4	3.6	7.5	5.0	2.4	2.3	2.3	2.1	2.0

(1) הנתונים אינם מסתכמים. כשל השמטת ענף החשמל והמים וה"לא-ידוע": נתונים מעוגלים.

(2) ענפים 50 - 59, 90 - 99, 73. כולל "תר" עובדי השטחים המוחזקים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

4. התעסוקה בענפי המשק

זו השנה השנייה נכלמת מגמת הגידול הרב שנתי של התעסוקה בשירותים הציבוריים, והשנה אף ירד משקלה בקרב המועסקים במשק (לוחות ד'2 ו-ד'7). מתוך תוספת של 48 אלף מועסקים מקומיים הצטרפו השנה 45 אלף לסקטור העסקי ורק כ-3 אלפים לשירותים הציבוריים. (לוח ד'4). מעל למחצית מתוספת המועסקים לסקטור העסקי נקלטו בשירותים שונים, ואילו בתעשייה נקלטו פחות מרבע. את בלימת הגידול בתעסוקה בשירותים הציבוריים יש לבחון על רקע הגידול הניכר שחל בשנתיים האחרונות בביקושים המקומיים של הסקטור הציבורי, בעיקר בשל מלחמת לבנון. הנתונים מראים, כי ביקושים אלו מצאו ביטוי בהגדלת הקניות בסקטור העסקי — ולא, כבעבר, בהגדלת התעסוקה בסקטור הציבורי. אמנם משקל הסקטור הציבורי בשימושים המשיך לגדול, אך להתפתחות זו יש יתרון: היא מקנה יתר גמישות בהפניית מקורות — ותאפשר בעתיד לשנות ביתר קלות את מבנה השימושים במשק. המגמה הרב-שנתית של התפתחות מבנה התעסוקה (לוח ד'2) מראה, כי במקביל לירידה ההדרגתית במשקל הסקטור העסקי בשנות השבעים, ירד משקל החקלאות והבנייה בתעסוקה במשך עשור זה ירידה ניכרת, ואילו משקל התעשייה לא השתנה מעיקרו. לאחר מכן ירד משקל התעשייה מכ-24 אחוזים ב-1979 עד שהתייצב על 22.7 אחוזים בשנתיים האחרונות. לעומת זאת גדל בהתמדה משקל המועסקים בענף השירותים הפיננסיים. (לוח ד'8). עליית משקל המועסקים בענף זה מתואמת מאוד עם התפתחות האינפלציה, ונראה כי מגמה זו ממחישה את אחד הנוקים הריאליים שגורמת האינפלציה למשק. תשומת העבודה בתעשייה גדלה השנה כ-2.8 אחוזים, לאחר ירידה בשיעור דומה אשתקד. הגידול הניכר שחל השנה בתשומת העבודה של ענף הבנייה (5.9 אחוזים) אינו עולה בקנה אחד עם אומדנים המצביעים על קיפאון נמשך בענף זה. הגידול הרב בתעסוקה בשירותי המסחר וההארח (8.4 אחוזים) משקף, כנראה, את העלייה המהירה בצריכה הפרטית ואת התאוששות התיירות.

התפתחות התעסוקה בתקופות השונות של השנה שיקפה ברוב הענפים את המגמה הבלתי אחידה שאפיינה את הפעילות במשק: גידול מהיר ברביע השני, לאחר עלייה מתונה בלבד בראשית השנה, וירידה ברביע הרביעי. יוצאת מכלל זה התעשייה, שגידולה נמשך גם ברביע האחרון.

5. האבטלה

שיעור האבטלה ירד השנה ירידה מסוימת — מ-5 אחוזים אשתקד ל-4.5 אחוזים — וזאת על רקע רמה של כ-5 אחוזים מאז 1980. (דיאגרמות ד'2 ו-ד'4). השיפור שחל השנה בממוצע השנתי משקף שתי מגמות סותרות¹⁶: בשלושת הרביעים הראשונים ירד שיעור האבטלה, בהמשך

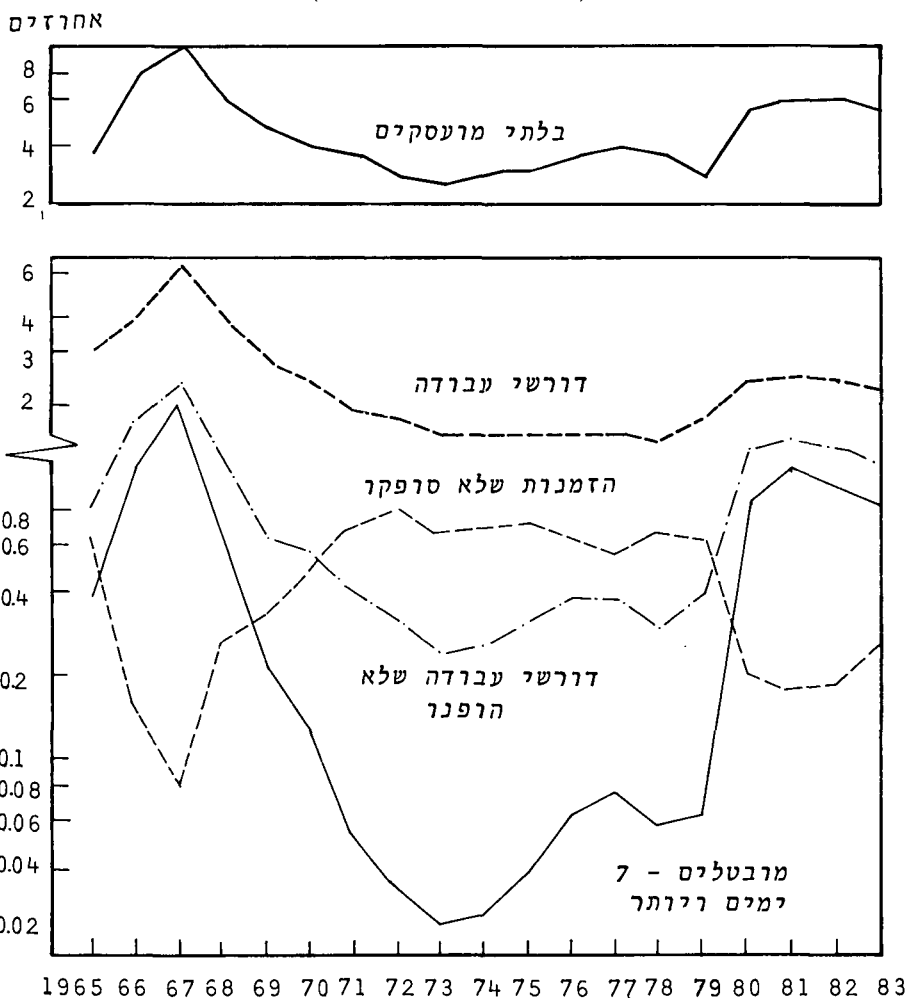
¹⁶ שיעור הבטלי מועסקים, 1982 עד 1983 (נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות, באחוזים):

	1983				1982			
	IV	III	II	I	IV	III	II	I
גברים	4.5	3.7	3.8	4.0	4.3	4.2	4.5	4.5
נשים	5.7	4.6	5.6	5.4	5.5	5.8	6.3	6.8
סך הכול	5.0	4.0	4.4	4.5	4.7	4.8	5.2	5.4

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

למגמה שהחלה עוד במחצית 1982, וברביע השלישי הגיע ל-4 אחוזים. ברביע האחרון של השנה שב שיעור האבטלה ועלה ל-5 אחוזים, בעקבות התפנית במדיניות הכלכלית. מגמות אלו בהתפתחות האבטלה התבטאו במדה דומה בקרב הגברים ובקרב הנשים. כאמצע 1982 הצטמצמה האבטלה למרות החמרת השפל בתעסוקה — משום שהירידה בשיעור ההשתתפות היתה גדולה אף מן הירידה בתעסוקה (דיאגרמה ד'2). לעומת זאת, נבע המשך ירידתה של האבטלה ב-1983 מהתאוששות בשוק העבודה: שיעור התעסוקה עלה יותר משיעור ההשתתפות (כאמור, שיעור ההשתתפות הסגולי הנמוך נשאר בעינו). הגידול באבטלה ברביע האחרון משקף את התהפכות המגמה, כאשר התעסוקה שבה ופחתה.

דיאגרמה ד'4
אינדיקטורים לאבטלה, 1965 עד 1983
(אחוזים מכות העבודה האזרחי)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה — סקר כוח אדם; משרד העבודה, שירות התעסוקה.

לוח ד'9
מאפייני הבלתי מועסקים, 1978 עד 1983
(אחוזים)

1983	1982	1981	1980	1979	1978	
(שיעור מקרב הבלתי מועסקים)						
70.3	73.2	72.0	72.2	57.0	59.0	1. חיפשו עבודה 5 שבועות או יותר
48.9	55.2	57.4	57.2	43.1	39.0	2. חיפשו עבודה דרך שירות התעסוקה
38.9	40.7	38.6	36.5			3. מפרנסים ראשוניים (ראשי משפחות)
48.3	50.3	49.8	48.4	51.4	48.0	4. עבדו ב-12 החודשים האחרונים
41.0	47.9	51.1	46.3	23.2		מזה: פוטרו מעבודתם (האחוזים מתוך קבוצה 4)
33.0	30.2	25.3	17.8	34.1		מזה: התפטרו מעבודתם (האחוזים מתוך קבוצה 4)
23.2	26.1	26.4	26.6	25.8		מזה: עיסוקם האחרון בתעשייה (האחוזים מתוך קבוצה 4)
						מזה: עיסוקם האחרון בשירותים הציבוריים
17.8	17.8	19.5	20.4	18.7		(האחוזים מתוך קבוצה 4)
55.5	55.4	53.8	54.5	53.3	52.0	5. התפלגות לפי מין: שיעור הגברים
						6. התפלגות לפי שנות לימוד
22.0	24.2	25.1	26.5	26.5	27.9	0 — 8 שנים
59.7	58.8	57.6	56.9	56.6	55.5	9 — 12 שנים
18.3	17.0	17.3	16.6	16.9	16.6	13 שנים ומעלה
						7. התפלגות לפי קבוצות גיל
45.3	45.7	46.7	47.0	48.4	50.6	גילאי 14 — 24
32.6	30.6	31.9	30.3	32.3	29.3	גילאי 25 — 34
17.9	20.2	18.4	17.9	15.8	15.9	גילאי 35 — 54
4.2	3.5	2.9	5.0	3.5	4.2	גילאי 55 ומעלה
(שיעורי בלתי מועסקים בקרב הקבוצות השונות)						
12.8	14.1	14.4	13.2	8.0	9.8	8. אבטלה בקבוצות גיל
4.6	4.7	5.0	4.5	2.9	3.4	גילאי 14 — 24
2.2	2.7	2.6	2.5	1.3	1.6	גילאי 25 — 34
1.3	1.2	0.9	1.6	0.7	1.0	גילאי 35 — 54
12.2	12.2	11.9	12.7	9.7		גילאי 55 ומעלה
						9. חיילים משוחררים (שיעורם בקרב הבלתי מועסקים)
						10. אבטלה באזורים גיאוגרפיים
5.7	6.5	5.6	4.9	3.3	4.3	ירושלים
4.7	5.6	5.5	5.1	2.5	3.4	הצפון
4.5	5.2	5.1	5.1	3.2	3.3	חיפה
4.5	4.1	4.5	4.0	2.2	3.0	המרכז
3.9	4.2	4.6	4.6	2.8	3.7	תל-אביב
4.7	6.3	6.4	6.2	4.2	4.4	הדרום

המקור: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בחלקם — נתונים שלא פורסמו).

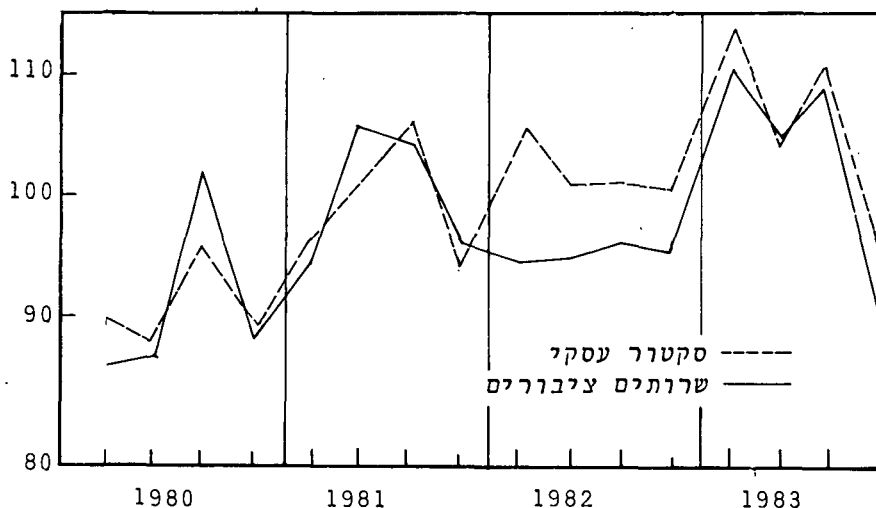
הרכב הבלתי מועסקים לפי תכונות היה יציב בדרך כלל בשנים האחרונות (לוח ד' 9), ומכאן ניתן להסיק, שלא היו שינויים במבנה האבטלה מבחינת הגיל, המין ורמת ההשכלה. ב-1983 נראו בהרכב המובטלים סימנים להקלה במצב האבטלה: הצטמצמו השיעורים של המחפשים עבודה במשך 5 שבועות ויותר, של המחפשים דרך שירות התעסוקה ושל אלה שפוטרו מעבודתם — ולעומתם גדל שיעור המתפטרים. הנתונים מראים, כי בשנים האחרונות היה שיעור האבטלה גבוה יחסית באזורי ירושלים הצפון והדרום, ונמוך יחסית באזורי תל אביב והמרכז. השיפור השנה ניכר במיוחד באזור הדרום, שם ירד שיעור המובטלים מ-6.3 אחוזים אשתקד ל-4.7 אחוזים.

6. השכר

השכר הריאלי למשרת שכיר עלה במדה ניכרת בראשית השנה, ושב וירד בתלילות בחודשה האחרונים. מגמה זו ניכרה בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים כאחד, וזאת לאחר יציבות יחסית בשכר במשך השנה הקודמת — שבה גדל השכר בסקטור העסקי בכ-2 אחוזים וירד בשירותים הציבוריים בכ-5 אחוזים. (לוח ד' 10 ודיאגרמה ד' 5). התפתחות זו בשכר משקפת השנה את השפעתם המשולבת של שינויים בביקוש לעבודה, של שינויים תכופים במדיניות שער החליפין והתמיכות של הממשלה ושל גורמים מוסדיים — עיתוים של הסכמי שכר ותנודות בתחולת תוספות היוקר. בשלושת הרבעים הראשונים של השנה עלה השכר הריאלי בממוצע ב-9.8 אחוזים מעל לרמה הממוצעת של 1982. שינוי זה משקף, כאמור, גידול בביקוש לעבודה ואת מדיניות שער החליפין והתמיכות: הייסוף המהיר של השקל והגברת הסבסוד של מוצרי היסוד בראשית השנה הורידו, כנראה, את מדד המחירים יחסית למחירי גורמי הייצור של התוצר, והגדילו בכך את השכר הריאלי במונחי כוח קנייה. כרכיע האחרון של השנה נשחק השכר

דיאגרמה ד' 5

מדדי שכר ריאלי ממוצע למשרת שכיר בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים, 1980 עד 1983 (נתונים רבעוניים, הבסיס: 1981 = 100)

המקור: סקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתוני הביטוח הלאומי, מנוכס במדד המחירים לצרכן.

לוח ד' 10

העלייה או הירידה (—) בשכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר¹, 1977 עד 1983
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	
6.0	— 0.4	10.4	— 3.2	9.5	1.5	10.6	כל המשק
9.5	— 4.7	10.4	— 8.4	15.6	— 0.8	16.9	שירותים ציבוריים
4.1	2.1	10.4	— 0.3	5.9	2.9	6.9	סקטור עסקי
3.2	2.0	7.6	— 1.7	5.8	3.3	4.6	חקלאות, ייעור ודיג
5.4	2.1	11.8	— 0.4	6.2	2.9	6.3	תעשייה
7.9	— 4.6	20.8	2.0	— 1.7	6.7	27.6	חשמל ומים
— 1.1	4.8	8.9	— 0.9	6.7	0.5	— 1.1	בינוי
1.3	4.7	11.4	— 3.8	4.9	3.5	6.5	מסחר, שירותי אוכל והארחה
1.8	— 0.6	8.9	1.4	3.5	4.8	10.7	תחבורה, אחסנה ותקשורת
7.2	— 0.9	9.7	1.5	5.6	— 0.8	11.6	שירותים פיננסיים ועסקיים
7.5	8.2	3.8	— 4.3	7.1	3.7	7.3	שירותים אישיים אחרים

(1) כולל עובדים מן השטחים המועסקים בישראל.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, על סמך דיווחי מעבידים למוסד לביטוח לאומי.

הריאלי, בעיקר בשל האצת האינפלציה, וערכו ירד בכ־14 אחוזים יחסית לתקופה הקודמת. ירידה זו בשכר הושפעה גם מהצטמצמות הביקוש לעבודה בתקופה זו, וגם מתפנית במדיניות שער החליפין והתמיכות: פיחות ריאלי של השקל וצמצום הסכסוד של סל המוצרים תרם להקטנת כוח הקנייה של השכר. בראשית 1984 שב השכר ועלה בכ־5 אחוזים, והגיע שוב לרמה הממוצעת של 1982. השנה גדל נטל המסים הישירים והתשלומים לביטוח הלאומי, וגידולו הממוצע של השכר הפנוי נפל בשני אחוזים מזה של השכר ברוטו.

הגידול החד של השכר הריאלי ברביע הראשון (כ־13 אחוזים בסקטור העסקי וכ־17 אחוזים בשירותים הציבוריים) הושפע מתוספת יוקר גבוהה יחסית (21.7 אחוזים)¹⁷ ומעיתוי של הסכם שכר בסקטור הציבורי, שגרר תשלומים רטרואקטיביים בראשית 1983¹⁸. התפתחות השכר ברביע השני והשלישי של השנה עומדת בסימן ההתאוששות בביקוש לעבודה באותה התקופה, וניכרת בה גם השפעה עונתית: בדרך כלל יורד השכר במדת מה ברביע השני ועולה ברביע השלישי.

¹⁷ תוספת יוקר זו נגזרה מן ההתייקרות הגבוהה של קיץ 1982 — בתקופה ספטמבר-נובמבר / יוני-אוגוסט 1982, שהיתה 25.5 אחוזים. לעומת 21.7 אחוזים בתקופה דצמבר 1982 — פברואר 1983 / ספטמבר-נובמבר 1982. כתוצאה מהבדל זה בשיעורי ההתייקרות גדלה תוספת היוקר בינואר 1983 בכ־4.5 נקודות האחוז.

¹⁸ הסכם על תוספת שכר בת 22 אחוזים נחתם בינואר 1983, וחל מאוקטובר 1982. השפעתו של הסכם זה "גלשה" במדת מה גם לסקטור העסקי, שכן מפעלים שונים של הסקטור הציבורי, שהסכמי השכר בו חלים עליהם — מסווגים כשייכים לענפי משק בסקטור העסקי (למשל שירותי דואר, תעשיות צבאיות וכיוצא בהם).

תוספת היוקר של חודש אפריל היתה קטנה יחסית¹⁹ (13.8 אחוזים), ותרמה להורדת השכר הריאלי ברביע השני (ירידה של כ-8 אחוזים), אך באותה עת פעלו לחצי הביקוש, ועמם הנכונות לאשר "תיקוני" שכר לקבוצות ספציפיות שונות. תיקונים אלו התבטאו בעלויות השכר ברביע השלישי. הגידול החד בביקוש לעבודה באמצע השנה נבע, כנראה, מגידול, בביקוש לתוצר עסקי — בשל הגידול בקניות מערכת הביטחון, וכנראה גם בשל צעדים מינהליים שננקטו לשם ייקור היבוא והגברת הביקוש לתחליפי יבוא. התפתחות זו איפשרה להעלות מחירי תוצר, והקלה על המעסיקים לשלם תוספות שכר בסקטור העסקי. בשירותים הציבוריים השפיעו באותה התקופה לחצים להעלאות שכר, שגברו על רקע שביתת הרופאים (מארס עד יוני 1983) והשיפור הכללי במצב התעסוקה במשק²⁰. הירידה התלולה של השכר הריאלי ברביע האחרון משקפת את העובדה, שמערכת ההצמדה והסכמי השכר הנומינליים שנקבעו בעבר כהתאם לרמת אינפלציה חודשית ממוצעת של כ-7 אחוזים אינם הולמים רמה מואצת של כ-15 אחוזים, ששררה באותה התקופה, האחרון של 1983. התפתחות זו הושפעה גם מאווירת המשבר ששררה באותה התקופה, שהתבטאה בהתנגדות לתוספות שכר ובנכונות לספוג שחיקת שכר.

את התפתחות השכר הריאלי בטווח הארוך קובעים כוחות שוק — המשקפים גם השפעות של מדיניות הממשלה ושל לחצים חברתיים — ואילו התנודות האופייניות של השכר בטווח הקצר מושפעות מגורמים מוסדיים, כגון עיתוי הסכמי השכר והסדרי התשלום של תוספות. היוקר. את התנודות המחזוריות ברמות השנתיות של השכר הריאלי למשרת שכיר בשנים האחרונות מסבירים בעיקר השינויים שחלו מדי שנה בשנה במדיניות המיסוי והתמיכות של הממשלה (לוחות ד' ו' ו'10), ואילו בשירותים הציבוריים הושפעו תנודות אלו גם מן המחזוריות הדו-שנתית של הסכמי השכר. מאז השנים 1978 ו-1979²¹ עלה השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר ב-17.6 אחוזים — בכ-20 אחוזים בסקטור העסקי ובכ-13 אחוזים בשירותים הציבוריים.

במערכת הקיימת של הסדרי הצמדה והסכמי שכר, פועלת האצה אינפלציונית לשחיקת השכר הריאלי, ואילו ירידה ברמת האינפלציה פועלת לעלייתו. (כך היה, למשל, ב-1981 ובראשית 1983). כדי ששינויים במדיניות המחירים לא יגרמו לשינויים קיצוניים ובלתי רצויים בשכר הריאלי, יש ליצור את הכלים המינהליים, שיאפשרו להתאים את הסדרי ההצמדה ואת מערכת הסכמי השכר לשינויים במדיניות בעוד מועד.

¹⁹ בראשית 1983 שונתה שיטת החישוב של תוספת היוקר: הפער בין ההתייכרות בפועל לבין הפיצוי עברה צומצם מכ-5 חודשים לכ-2 חודשים בממוצע. במסגרת ההסכם הוחלט לספוג התייכרות של חודש אחד (ינואר 1983) ולחשב את תוספת היוקר של אפריל 1983 לפי ההתייכרות של חודשיים בלבד — פברואר ומארס 1983, ומכאן השיעור הנמוך יחסית של תוספת יוקר זו.

²⁰ השכר הריאלי ברביע השלישי הושפע גם מתוספת יוקר בשיעור גבוה יחסית, שניתנה ביולי 1983 (20.2 אחוזים). תוספת יוקר זו חושבה בשיטה החדשה לפי ההתייכרות שהיתה בחודשים אפריל-יוני של אותה שנה. שינוי השיטה נועד לרסן את תוספות היוקר, כאשר האינפלציה היא במגמת ירידה, אך בניגוד לציפיות הואצה האינפלציה באביב 1983, ולכן היתה לשינוי השיטה דווקא השפעה אינפלציונית. (מדד אפריל 1983 היה 13.7 אחוזים).

²¹ רמת השכר הממוצעת של 1983, יחסית לרמה הממוצעת של שתי השנים, 1978 ו-1979.